

Sveriges lantbruksuniversitet
Swedish University of Agricultural Sciences

Fakulteten för naturresurser och
lantbruksvetenskap

Det fria yrkets förändring

– En studie av småskaligt kustfiske i den småländska skärgården

A profession in transformation

– A study of small-scale coastal fishing in the archipelago of Småland

Malin Ohlsson

Institutionen för stad och land

Självständigt arbete • 15 hp • Grundnivå, G2F

Agronomprogrammet i landsbygdsutveckling • Uppsala 2013

Det fria yrkets förändring - En studie av småskaligt kustfiske i den småländska skärgården

A profession in transformation – A study of small-scale coastal fishing in the archipelago of Småland

Malin Ohlsson

Handledare: Kjell Hansen, Sveriges lantbruksuniversitet, Institutionen för stad och land

Examinator: Yvonne Gunnarsdotter, Sveriges lantbruksuniversitet, Institutionen för stad och land

Omfattning: 15 hp

Nivå och fördjupning: Grundnivå, G2F

Kurstitel: Självständigt arbete i landsbygdsutveckling

Kurskod: EX0523

Program/utbildning: Agronomprogrammet i landsbygdsutveckling

Utgivningsort: Uppsala

Utgivningsår: 2013

Elektronisk publicering: <http://stud.epsilon.slu.se>

Nyckelord: kustfiske, strukturomvandling, social tillit, risksamhälle, politik

**Sveriges lantbruksuniversitet
Swedish University of Agricultural Sciences**

Fakulteten för naturresurser och lantbruksvetenskap
Institutionen för stad och land
Avdelningen för landsbygdsutveckling

Sammanfattning

Den här kandidatuppsatsen i ämnet landsbygdsutveckling beskriver det småskaliga kustfiskets förändring från efterkrigstiden fram till idag med exempel från Södra Marsö, i Misterhults skärgård på Smålandskusten.

Det småskaliga kustfisket står inför många utmaningar i form av sin småskalighet samt påverkan från regleringar inom dagens fiskeripolitik, som är anpassade till storskaligt fiske. Jag har intervjuat tre kustfiskare och genom deras upplevelser tagit del av hur fiskeripolitiken blivit en allt större del av deras vardagsliv. Fiskarna har lågt förtroende för myndigheter, vilket tar sig olika uttryck.

Analysen görs utifrån ett perspektiv där expertsamhällets inverkan på politiker och fiskare är central. Fiskarnas ontologiska trygghet påverkas, och systemets kolonisering av fiskarnas livsvärld visar sig. Myndigheternas relation med fiskare har utvecklats till vad som kan kallas en social fälla.

Abstract

This study in rural development describes the transformation of small-scale coastal fishing from the post-war era until today with examples from Södra Marsö, in the archipelago of Misterhult in Småland, Sweden.

Coastal fishing faces a lot of challenges in view of it being small-scale, but it is also impacted by fishery policies adapted to large-scale fishing. In order to investigate their opinions, I have interviewed three coastal fishermen and through their experiences I have studied how the fishery policies has increasingly affected their daily life. The fishermen have a lack of confidence in authorities, which is displayed in different ways.

The analysis is given a perspective where the expert systems' influence on politicians and fishermen is central. The ontological security of the fishermen is affected and the colonization of the life world of fishermen is presented. The relationship between the authorities and the fishermen has developed to become a social trap.

Innehåll

Sammanfattning	3
Abstract	4
Del 1 - Inledning	6
<i>Syfte</i>	7
<i>Centrala begrepp</i>	7
<i>Tillvägagångssätt</i>	8
<i>Min egen roll</i>	9
<i>Tidigare forskning</i>	10
<i>Presentation av Marsö</i>	10
<i>Historik</i>	12
<i>Politik</i>	13
Del 2 - Beskrivning av kustfisket	16
<i>Det fria yrket</i>	18
<i>Ålfiskestoppet</i>	20
<i>Teknikutveckling under efterkrigstiden</i>	21
<i>Småskalighetens utmaningar</i>	23
<i>Fiskarens förhållningssätt till miljön</i>	25
Del 3 - Hot från omvärlden	26
Del 4 - Framtida fiske?	29
<i>Slutord</i>	30
Källor och litteratur	31

Del 1 - Inledning

Jag har valt att skriva om ett ämne som agronomer sällan berör, fisket. Det småskaliga fisket är en näring starkt förankrad i lands- och glesbygd, men eftersom näringen är liten är det få som har en relation till den. Jag har till stor del valt ämnet på grund av min egen relation till fisket. Det är också anledningen till att jag valt att fokusera på det kustnära fisket och inte på det betydligt mer omfattande trålfisket.

Den förändring som det svenska kustfisket genomgått de senaste 60 åren liknar i många stycken den strukturomvandling som jordbruket gått igenom. Det finns därmed många paralleller att dra mellan fisket och jordbruket. Fisket ger fortfarande försörjning i skärgården och i kustsamhällen då ett aktivt kustfiske bidrar till en levande skärgård. Förutom själva fisket spelar fiskarna en viktig roll för att upprätthålla service i skärgården, till exempel genom postkörning och skolskjuts.

Enligt statistisk årsbok fanns det år 2011 endast 1487 yrkesfiskare i Sverige - det är alltså en mycket liten yrkesgrupp (SCB). Samtidigt som yrkesfiskarna blir färre pågår även en allmän debatt om utfiskning och miljöförstöring, som sätter fiskarna under ytterligare press. Risker för utfiskning har fått myndigheter att införa förbud och regleringar med ökande intensitet under de senaste åren.

Fiske och jordbruk har många likheter i sin utveckling, bl.a. i processen kring industrialisering och urbanisering under senare delen av 1900-talet, det som vanligen kallas strukturomvandlingen. Under perioden genomgick såväl fisket som jordbruket en snabb mekanisering och blev därmed kapitalintensiva näringar. Allt färre sysselsattes inom dessa näringar, samtidigt som de gårdar eller båtar som blev kvar övergick till stordrift. Under efterkrigstiden blev det storskaliga norm inom fisket och jordbruket och kom att ligga till grund för politikens utformning. Samtidigt öppnades också nya arbetstillfällen i städernas industrier, vilket underlättade strukturomvandlingen eftersom de fiskare som inte längre kunde försörja sig på fisket sökte sig till städerna (Löfgren 1977:158).

Syfte

Mitt syfte är att undersöka det kustnära fiskets strukturomvandling ur ett lokalt perspektiv. För att nå mitt syfte har jag arbetat med följande frågeställningar.

Hur har fiskeripolitiken utvecklats?

Hur har fiskeripolitiken blivit en del av fiskares vardagsliv?

Hur upplever och berättar fiskare om förändringar inom fisket?

Centrala begrepp

Den här studien är inte en statistisk kartläggning av utvecklingen när det gäller hur många aktiva fiskare det finns, av fångsternas storlek eller liknande. Jag har istället valt att ta utgångspunkt i den verklighet som några fiskare i Oskarshamns kommun lever i idag. För att förstå dagens situation har det varit nödvändigt att sätta in den i en historisk kontext. Det perspektiv jag har valt belyser därmed mötet mellan policy och lokal praktik genom att undersöka hur politiken ändrar fiskarnas lokala villkor (jmf Giddens 1984, Hansen 1998). Man kan därmed säga att politiken strukturerat livsvillkoren i det kustsamhälle jag studerat och det är därför jag även valt att studera politiken och fiskarnas resonemang kring den.

Politikens inflytande har bland annat kommit till uttryck genom att allt fler viktiga beslut, som direkt berör lokala liv, kommit att fattas av det Giddens (1996) kallat ”frånvarande andra”, alltså av institutioner och människor, som inte själva befinner sig i nära kontakt med kustfisket. I många stycken är dessa frånvarande andra osynliga men fiskarna möter deras förlängda arm i form av tjänstemän och myndighetspersoner. Under de senaste decennierna har ytterligare en grupp av frånvarande andra tagit plats på denna scen, nämligen de experter, som utifrån ett vetenskapligt fundament fått inflytande över hur fisket bör och får bedrivas. Här har framförts starka argument för att haven hotas av utfiskning, vilket lett till restriktioner inom fisket. Tillsammans med en växande miljöopinion har experterna målat upp en bild av tydliga risker, som motiverat de åtgärder de föreslagit och som fått genomslag också i politiska beslut. Bilden av risksamhället (Beck 1998, Giddens 1996) har blivit en stark strukturerande kraft i det lokalsamhälle jag undersökt.

Diskussionen om experternas inflytande kan också föras med utgångspunkt i Habermas analyser av hur systemet koloniserar livsvärlden (Habermas 1984, Månsson 2007). Den livsvärldsrationalitet, som präglat fisket under lång tid – att man fiskat för sin försörjning och lärt sig leva med naturliga förändringar i bestånden – har nu koloniserats av ett regelverk, som skapats för att kunna fungera i många olika fiskesituationer utan att förändras och som präglas av experternas och förvaltningsapparatusens förnuft. Det handlar om att fiskarnas egen förståelse av sin situation, och sin framtid, har förnekats.

Det som tidigare var en känsla av att människor och hav var beständiga har i och med systemets kolonisering av livsvärlden upphävts. I stället för en sådan ontologisk trygghet, baserad på ett praktiskt sätt att förhålla sig till omvärlden (Giddens 1996), finns nu en större osäkerhet, kopplad till en ökad reflektion över den egna tillvaron. Eftersom den ontologiska tryggheten är just den trygghet man eftersträvar i tillvaron, kan många av fiskarnas handlingar och berättelser idag förstås som ett försök att återupprätta tryggheten.

Tillvägagångssätt

Jag har intervjuat de tre småskaliga yrkesfiskarna Tommy, Alvar och Ulf vilket utgör uppsatsens utgångspunkt. Tre semistrukturerade intervjuer visade sig räcka för mig, materialet jag fick var samstämmigt. Informanterna valdes ut efter tips från min pappa Ulf som själv är fiskare och en av informanterna. Alvar är född under 1930-talet, Tommy under 1950-talet och Ulf under 1960-talet och de hör alla hemma i Oskarshamns kommun. Alvar och Ulf fiskar på Marsö i Misterhults skärgård. De ägnar sig åt traditionellt kustnära skärgårdsfiske med ålfiske som bas. Tommy har tidigare fiskat i Oskarshamn men nu är han kustfiskare i Blekinge.

Småskaligt fiske kännetecknas av små båtar, passiva fiskeredskap (garn, ryssjor, ålbottengarn), endagarsresor, relativt kustnära fiske, att en hemmahamn finns och att hemmahamnen ligger på landsbygden (Fiskeriverket 2010:7). En småskalig fiskare kombinerar ofta sitt fiske med annat fiske eller annan verksamhet. Både Tommy och Ulf har drivit eller driver fiskbutik med servering vid sidan av fisket. Alvar är idag pensionär och fiskar därför inte på heltid. De flesta småskaliga fiskare arbetar ensamma och driver sitt eget företag. Skillnaderna i informanternas fiske är att Alvar och Ulf fiskar inomskärs, medan

Tommy lägger garn längre ut från kusten för att få exempelvis torsk. Dock klassas båda sorternas fiske som småskaligt, som är den inriktning av fiske jag har valt att studera. Resultatet hade kunnat bli annorlunda om jag valt ut storskaliga fiskare eftersom de påverkas av politiken på ett annat sätt. Jag har inte intervjuat någon myndighetsperson kring fiskefrågor eftersom jag valde att begränsa mig till fiskarnas verklighet.

När jag exemplifierar med en plats har jag avgränsat mig till Marsö, vilket har inneburit att Tommy har syns mindre i min uppsats. Hans perspektiv har ändå varit viktigt för mig då jag sett att det inte bara är traditionella skärgårdsfiskare som upplever förändringarna inom fisket.

Utvecklingen inom svensk fiskerinäring sedan efterkrigstiden har varit viktig att studera. Mitt fokus har då varit utvecklingen av politiken, förändringar inom näringen samt förändringar i hur myndighet och fiskare ser på varandra. Fiskeripolitiken är omfattande, särskilt eftersom EU idag styr över det svenska havsfisket. Därför gör jag ingen fullständig genomgång av politik och regler. Jag har inriktat mig på de delar som berör den övergripande utvecklingen av fiskerinäringen och delar som handlar om småskaligt fiske. Fiskerinäringens historik exemplifieras genom att jag ger en inblick i hur en fiskares liv har förändrats på Marsö. Jag har därför gjort en beskrivning av skärgårdsön Marsö där två av informanterna fiskar.

Min egen roll

Att vara uppvuxen i skärgården med en yrkesfiskande pappa har gjort att fisket är något väldigt naturligt för mig, fisket har funnits i skärgården och i min släkt i många generationer. Jag upplever därmed fisket som skärgårdens fasta punkt. Människor flyttade ut i Misterhults skärgård för hundratals år sedan för att fiska, och det är från dessa fiskare och småbrukare dagens skärgårdsbefolkning till stor del härstammar.

Jag har själv arbetat med provfiske på Fiskeriverket och i kustfisket på Marsö. I min uppsats har jag intervjuat min pappa Ulf och min granne Alvar. Det innebär att jag påverkar verklighetsbilden, och medvetenhet om min egen roll i det vetenskapliga arbetet är därmed av stor vikt (Ehn & Klein, 1994:10f). Jag har en förförståelse för mitt ämnesval som är på gott och ont. Jag har använt min

egen kunskap om fisket för att förstå och förmedla informanternas berättelser. I och med min kunskap har jag inblick i, och förståelse för, en yrkesfiskares liv. Dock kan min inblick gjort mig blind för vissa aspekter, och min förförståelse har gjort att vissa för mig självklara fackkunskaper inom fisket kan ha utelämnats (Ehn & Löfgren 2001:16). Mitt intresse för fisket har också gjort mig partisk, vilket jag har försökt att väga upp genom att söka externa belegg för de uppfattningar jag skriver om. Det finns bakgrundsmaterial som jag har testat mitt material mot, exempelvis boken ”Så länge skutan kan gå” (Selling & Holmer 2008) där de flesta aktiva fiskare från Misterhults och Tjust skärgårdar i östra Småland intervjuas mellan år 2006-2007. Intuition och magkänsla används, på grund av förhandskunskapen, i min text. När jag tar exempel från fisket gör jag det främst från Ulfs fiske eftersom jag känner till det bäst.

Under processen har jag stundtals känt mig obekvämt med delar av fiskarnas miljöresonemang. Jag delar inte alla uppfattningar som fiskarna framför även om jag förstår deras syn. Ålens minskande förekomst i Sverige är tydlig, se exempelvis Dekker (2011:4). Även om fiskarna uttrycker en annan åsikt, är ett förbud mot ålfiske något som låter rimligt för mig, vilket delvis kan bero på att jag anser mig tillhöra en generation där miljöfrågorna varit mer självklara. Jag har också i processen sökt stöd i tidigare forskning.

Tidigare forskning

Det finns få akademiska texter kring småskaligt fiske att utgå från, men jag har använt Orvar Löfgrens ”Fångstmän i industrisamhället” (1977) för att förstå fiskerinäringen utveckling från småskalig till storskalig. Kjell Hansens ”Välfärdens motsträviga utkant” (1998) har fungerat som en modell för den liknande utvecklingen som drabbat småbrukare i Norrlands inland. Jag har också använt rapporter från bland annat Sveriges lantbruksuniversitet och Fiskeriverket som givit en god bild av fisket i dagsläget.

Presentation av Marsö

Ulf och Alvar arbetar båda med fisket på samma ö, Södra Marsö i Misterhults skärgård som ligger i norra delen av Oskarshamns kommun. Ön har i dagsläget endast fyra åretruntboende varav en är Ulf, de andra tre arbetspendlar till fastlandet. Det här är Marsös lägsta åretruntbefolkning någonsin. Dock tillkommer fyra mantalsskrivna pensionärer som har ett extra boende i städer vintertid.

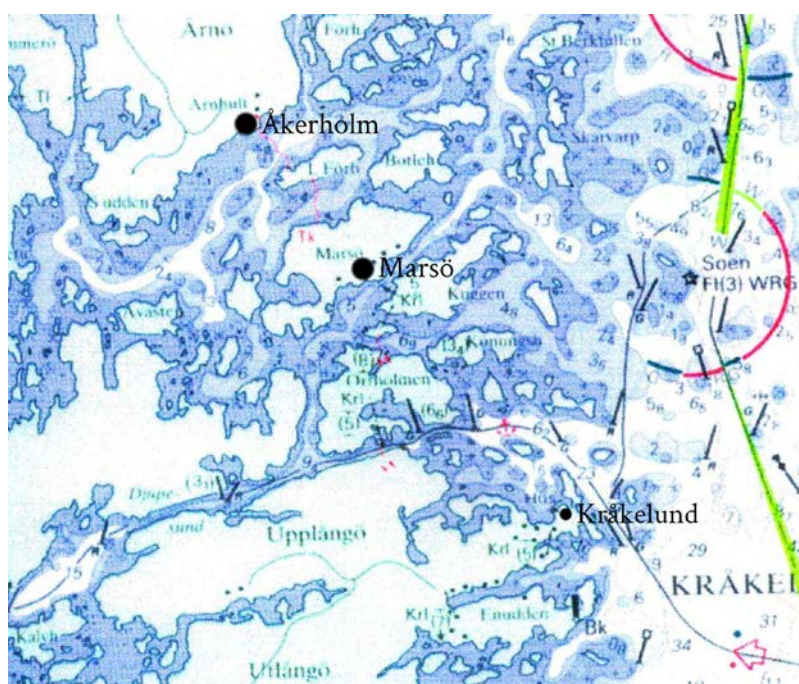
Befolkningen på Marsö har varierat mycket de senaste decennierna. År 2005 bodde 20 personer på Marsö året runt, 1980 bodde där bara sju personer (Källgård 2005:168). Kärnan i befolkningen kan dock sägas ha varit stabil, eftersom att alla mantalsskrivna ursprungligen kommer från samma släkt. När en ny generation får barn ökar befolkningen på Marsö, för att senare minska när barnen flyttar hemifrån. Sedan har mönstret varit att några av barnen flyttar tillbaka och bildar en egen familj.

Utflyttning från Marsö skedde senare än på andra öar (Källgård 2005:168). Anledningen till Marsös sena avfolkning kan ha varit ett aktivt fiske fram till för ett fåtal år sedan då Ulf blev ensam heltidsfiskare. Fram till dess hade Marsö tre yrkesfiskare vilket visar att det har funnits arbetstillfällen på ön. Från Marsö är det inte långt till fastlandet, vilket underlättar pendling för de som inte är sysselsatta inom fisket. Båtturen mellan bryggan på Marsö och hamnen på Kråkelund tar bara ca fem minuter, från Kråkelunds hamn tar det sedan ca en halvtimme med bil till Oskarshamn. Hamnen i Kråkelund rustades upp under 2000-talet för att öbornas överfärd skulle förenklas. Alla, åretruntboende och sommarbefolkning, kör båt själva mellan Marsö och fastlandet eftersom ingen färjetrafik finns. De tydliga släktbanden till ön och en möjlighet att ta över ett aktivt fiske har gjort att vissa av fiskarnas barn valt att bo kvar.

När man närmar sig Marsö från Kråkelund är flaggstängerna det första man ser. Är det mörkt syns den kommunala utebelysningen som en gloria över ön på långt håll. Marsö är en ö till stor del täckt av blandskog, som vilken annan del av Småland som helst. Sedan ser man de röda, gula och vita husen. När man rundat ön Kuggens udde syns Marsös fiskebodar, båthus, bryggor och de små plastbåtarna. Varje hus har en egen brygga och sommartid ligger det minst en båt vid varje. De rejäla bryggorna, en pråm och fiskeredskapen som ligger utomhus indikerar en aktiv fiskeverksamhet. All bebyggelse på ön är synlig från havet. Vissa boningshus finns kvar från 1700-talet. Husen ligger utspridda utan någon synlig ordning eller symmetri. I mitten av byn bor de som tillbringar mest tid på ön, sommarstugorna ligger i byns utkant. Det finns inga staket eller tydliga trädgårdar som hjälper till att avgöra var tomterna slutar. Byn är avlång och ligger längs med strandkanten. Fiskeläget utgör byns centrum. Där kan man räkna med lite mer liv och rörelse än i andra delar av byn. Dit går man för att höra hur dagens fångst var och kanske för att köpa fisk.

På Marsö finns ett aktivt byalag trots de få åretruntboende. Byalagets ca 40 medlemmar är, förutom de bofasta, släktingar till de bofasta och sommarboende på ön. Byalaget ordnar röjning av stigar, gårdesgårdsbygge och diverse fester, exempelvis midsommarfirande och kräftskiva.

Eftersom Marsö ligger inomskärs blir det vissa problem med transporterna under de vintermånader som isen lägger sig. Då går skärgårdsborna ca två kilometer på isen, eller tar skotern, till byn Åkerholm på fastland. Den gamla lotsplatsen Kråkelund ligger utomskärs och dit bär sällan isen hela vägen.

Sjökort nr 624 över Marsö i Misterhults skärgård.

Historik

Namnet Marsö kommer från ordet mar som betyder vattensamling (Kalmar läns museum, Skärgårdsprojektet). Ön kallas formellt för Södra Marsö på grund av att Norra Marsö också finns i Tjust skärgård, Västerviks kommun. Den tidigaste uppgiften om bosättning kommer från 1543 då Marsö kronohemman nämns i en jordebok, dock gissar man att människor bosatte sig på Marsö innan detta, kanske så tidigt som i slutet av 1400-talet. Allt tyder på att byn alltid legat på samma plats på grund av den naturliga hamnen. Marsö är historiskt sett kopplat till lotsning på grund av närheten till Kråkelunds lotsstation med god utsikt över en lång kuststräcka. En del av lotsarna har bott och fiskat på Marsö

vilket innebär att det har funnits andra arbeten än fisket på platsen (Kalmar läns museum, Skärgårdsprojektet).

På Marsö har lantbruk funnits även om tillgången på odlingsmark varit begränsad till en – två ha åkermark per gård och som mest ett fåtal kor. 1812 fanns sex gårdar, som alla kan ha bestått av flera hushåll, vilket är en stor befolkning med tanke på de dåliga odlingsförutsättningarna (Kalmar läns museum, Skärgårdsprojektet). Det innebär att fisket måste ha varit betydelsefullt för försörjningen. Strömmings- och ålfiske verkar ha varit ungefär lika viktigt. 1880 fanns sju fiskare på Marsö. 1961 fanns det fortfarande sex fiskare på Marsö (Källgård 2005:169). 1973 bor fem familjer kvar, huvudsaklig försörjning var fiske. Jordbruket var då nedlagt.

Sedan 1967 är delar av Misterhults skärgård, inklusive Marsö, ett naturreservat. Anledningen är att bevara de gamla öppna odlingsmarkerna och för att sköta skogsbruket så att det gynnar djurlivet och miljö på ön. Fisket har inte berörts av reservatet. Misterhults skärgård är en av de minst exploaterade skärgårdarna i Sverige samtidigt som det är en av de örikaste skärgårdarna. Det är ändå inte ett område dit många turister kommer. En anledning är att det inte finns någon förbindelse till fastland.

Politik

Fram till andra världskriget var det naturligt att man själv blev fiskare om man växte upp i en fiskarfamilj (Löfgren 1977:123). Flytträlfiskets utveckling efter andra världskriget ledde till snabb modernisering, och i förlängningen utfiskning och stor konkurrens inom fiskerinäringen på 1960-talet. När man efter kriget fick fler valmöjligheter kring sin försörjning, exempelvis ett jobb inom industrin, var det inte längre en självklarhet att fortsätta fiska (Westerberg & Ask 2011:17). På grund av teknikutvecklingen behövdes också allt färre personer inom fisket, vilket även gällde inom jordbruket (Hansen 1998:65).

Under 1960-talet var dåvarande Fiskeristyrelsen och fiskeforskningens roll att utveckla och stödja fiskerinäringen (Westerberg & Ask 2011:11). Även under 1970-talet bestämdes att ett viktigt mål för fiskeripolitiken var att ge trygga ekonomiska förhållanden för fisket (Westerberg & Ask 2011:8). Fiskeristyrelsen hade därför en god relation till fiskare. Under senare tid, när

situationen blivit annorlunda och myndighetens uppgift istället blev inriktad mot kontroll och avveckling av fisket, fick verket en sämre relation med fiskare (Westerberg & Ask 2011:11).

1991 ansöker Sverige om medlemskap i EU vilket innebär att Fiskeristyrelsen blir Fiskeriverket. Långtgående diskussioner om att helt lägga ner verket hade tidigare funnits men eftersom EU värderade fiskefrågor högt ansågs det att Sverige behövde ett statligt verk för fiske (Westerberg & Ask 2011:15). Det här visar att fisket är en större fråga inom EU än i Sverige. Den nya miljöideologin börjar på allvar få fäste inom politiken ungefär samtidigt som Sverige gick med i EU. Till exempel kommer Miljöpartiet in i riksdagen 1988 i valet som, enligt Nationalencyklopedin, kallats för sälvalet. De faller ur, men återkommer sedan igen 1994. EU är därför inte den enda orsaken till de förändringar i fiskeripolitiken som äger rum vid den här tidpunkten. Samtidigt får primärnäringarna minskande betydelse för Sveriges ekonomi och fisket mottar mindre stöttning och hjälp från myndigheter. Fiskerinäringen blir därför allt mindre viktig inom politiken. Idag handlar fiskeripolitiken främst om en hållbar förvaltning av den naturresurs som fisken utgör (SOU 2010:9, s 11f). Myndigheter försöker även förmå fiskare att lägga ner sin verksamhet (Westerberg & Ask, 2011:11). Idag är det fisken som ska värnas, inte fiskerinäringen eller yrkesfiskarna.

Sveriges fiskeripolitik är idag styrd av EU då EU:s förordningar kring fiske automatiskt gäller i alla medlemsländer (Havs- och vattenmyndigheten, Fiskerilagstiftningen). Den gemensamma fiskeripolitiken kallas Common Fisheries Policy, CFP. EU reglerar dock endast havsfiske och de fiskarter i havet som har bestämda kvoter medan fritidsfiske, kust- och inlandsfiske, fiskevård och vattenbruk regleras nationellt (SOU 2010:9, s 11). Kustbevakningen, länsstyrelserna och Havs- och vattenmyndigheten har i uppgift att förvalta och övervaka det svenska fisket. Dessa aktörer har också särskilda bestämmelser som gäller för fisket i Sverige.

Fiskeriverket var fram till 2011 den förvaltande myndigheten för fiskerifrågor, idag är Fiskeriverket ersatt av Havs- och vattenmyndigheten. En skillnad mellan Fiskeriverket och Havs- och vattenmyndigheten är att den nya myndigheten inte enbart har fokus på fiske, utan på vattenanvändningen i stort. ”Genom långsiktig planering hanterar Havs- och vattenmyndigheten mötet mellan miljö-

intressen och näringsliv, så att så många som möjligt blir nöjda” skriver HaV på sin hemsida (Havs- och vattenmyndigheten, Om oss). Havs- och vattenmyndigheten har därmed en miljöprofil som är tydligare än vad Fiskeriverkets var. Det här kan ses som en av flera indikatorer på att fiskefrågorna blir allt mindre viktiga inom politiken. Fiskerinäringen är idag underordnad miljön.

I Sverige finns den nationella fiskelagen (1993:787). En ny fiskelag är under beredning och förslaget kan läsas i SOU 2010:42, ”Med fiskevård i fokus”. Regelförenklingar för yrkesfiskare ska eftersträvas i den nya fiskelagen samtidigt som kontrollen ska öka och fiskebrott ska straffas hårdare. Mycket av regelkrånglet sägs i utredningen bero på EU:s lagstiftning, som anses svårförståelig. Den nya fiskelagen ska fokusera på fiskevård, inte på fiskerätt vilket visar på fiskeripolitikens miljöinriktning.

Kring yrkesfiske sker idag en omfattande kontroll, som främst utförs av Kustbevakningen och lokala fisketillsyningsmän, utsedda av länsstyrelsen. Fiskejournal förs av alla fiskare. Inrapportering sker till Havs- och vattenmyndighetens elektroniska databas månadsvis för kustfiskare. En snabb inrapportering krävs för att kunna stoppa fisket om kvoten nås, vilket är vanligast i havsfisket. Även satellitövervakning sker av fartyg i storleksordning om 24 meter och uppåt.

Fisket är idag litet i Sverige jämfört med i många andra EU-länder. Den infångade fiskens förstahandsvärde är idag ca en miljard kronor (Westerberg & Ask 2011:6). Bidrag, fiskekontroller och subventioner från staten och EU uppgår till minst lika mycket. Det gör att Sveriges fiskeindustri som bäst går jämt ut. I Fiskeriverkets rapport anses dock fisket ha ett värde som kulturbärare, producera livsmedel och bidra till sysselsättning på landsbygden. Myndigheten själv konstaterar alltså att den egna näringen inte tillför något till landets ekonomi, men att yrket fiskare är viktigt på andra sätt.

Del 2 - Beskrivning av kustfisket

Det är en tidig morgon i juni, vi är på väg ut med båten. Solen skiner men det är fortfarande lite kyligt i luften. Runt båten stänker det salta vattnet. Vi ska ta upp garnen som lades i igår. Är det idag vi ska få hundra abborrar? Väl framme vid Timmerö börjar jag dra in garnet i baljan som står i båten. Det är ett tungt jobb för mina ovana armar. Ulf kör båten sakta i rätt riktning så att det blir enklare för mig att dra upp garnet. Den första fisken är en braxen, den andra en ort, den tredje en sutare. Sen börjar abborrarna komma! Jag drar och drar, Ulf styr båten samtidigt som han plockar av fisken från garnet. Jag sticker mig på en abborres ryggfena, det kommer att svida resten av dagen. Efter ett hundratal meter garn kan vi konstatera att det inte blev hundra abborrar, dock ett femtiotal. Några av abborrarna kommer gå åt till vår egen middag ikväll.

Vi vänder hemåt och känner att solen nu börjar värma kustlandskapet. Fartvinden är ljummen, motorn dånar. Det luktar salt och sol. Vi passerar tydligt märkta grund. Märkningen är främst för de som inte kör båt varje dag. Ulf hittar väl i skärgården runt Marsö eftersom den varit hans arbetsplats i över 30 år och hans hem i 50. Väl hemma ställer vi in baljan med dagens fångst i kylrummet innan vi åker ut på nästa runda. Då går färden längre ut i skärgården för att vittja ålhommorna. Det är stora redskap förankrade i land som främst används till ålfiske.

Ålhommor, oftast kallade ålbottengarn, har använts inom ålfisket sedan 1960-talet. Alvar berättar att han under sent 1950-tal fick ett tips av en fiskekollega om att köpa in en homma. När homman började användas stod den för hälften av Alvars fångst. Ålen var även då den viktigaste fångsten. Hommorna blev fler och större, och har sedan dess utgjort ett smidigt sätt att fiska ål och övrig skärgårdsfisk som bifångst. Ulf har ungefär 12 - 14 hommor utsatta från april till november. De har lagts på ungefär samma platser i många år. På vilka platser man får en god fångst lär sig fiskaren av sin pappa när han börjar i yrket.

Idag är fiskelyckan med oss. Vi får mycket ål, tjocka flundror och stora strömmingar i hommorna. Fiskmåsar skrävar och försöker fånga mörtarna jag tömmer överbord. Dagen fortsätter, efter att dagens andra frukost ätit,

med att vi också vittjar ålryssjorna. Det tar sin tid att vittja alla nästan 150 ryssjor som Ulf har. Varje gång en ryssja tas upp bestämmer man om den ska ligga kvar, eller om man tror att fiskelyckan är större på någon annan plats. Idag är vi nöjda med hur mycket ål vi fick, så vi låter de flesta ryssjor ligga kvar på samma plats. Ulf försöker instruera mig om hur man på bästa sätt sätter i en ryssja, men jag kastar inte i den på rätt sätt. Gång efter gång gör vi om. Blir ryssjan sned eller inte tillräckligt spänd fiskar den sämre. Till slut nöjer han sig och vi åker vidare till nästa plats.

Väl hemma vid bryggan igen påbörjar vi rensningen av dagens fångst. Rensning av all fisk sker manuellt så snart som möjligt efter infångandet. Att rensa fisk benfritt är ett konststycke jag ännu inte behärskar. Dessutom rensar Ulf sina fiskar tio gånger så fort. Under uppväxten brukade Ulf dela ut fem kronor per ben som vi barn hittade i vår fisk, det var inget vi blev rika på. Att rensa fisk är ett monotont och mycket arbetsamt moment för kustfiskaren. Det sliter på axlar och armar men eftersom Ulf säljer fisken själv i egen butik måste fisken rensas då kunderna betalar mer för rensad fisk. Den rensade fisken vägs sedan och körs till butik och säljs färsk.

När isen ligger är möjligheterna till fiske mindre, även om det fortfarande går att fiska till viss del. Skärgårdsfisket är dock mycket säsongsbetonat. Allt fokus ligger på sommarmånaderna och ålfisket. En fiskare har därför alltid fullt upp under sommaren. Under vintern pågår visst fiske med ryssjor. Annars är vinter-sysslan främst att laga redskapen och, för Ulfs del, att röka fisk. Ulf köper in lax som han röker på Marsö, eftersom att endast sälja sin egen fisk inte ger en tillräcklig försörjning. Därför byggde Ulf tillsammans med sin bror och en granne ett modernt rökeri på Marsö under det sena 2000-talet, vilket är en stor investering på platsen. Han röker även delar av sin egen fångst såsom flundror, strömming och sik och säljer den sedan i egen butik på fastlandet. Därför består också arbetsdagen av att röka fisk, packa fisk och transportera den till butiken på fastlandet.

Tommy hade tidigare egen försäljning i butik. Även Tommy startade sin butik eftersom det inte var tillräckligt lönsamt att enbart lämna sin fångst till den gemensamma fiskeföreningen, som tidigare skötte försäljningen. Att sälja

direkt till konsument gör också att lönsamheten ökar eftersom ingen mellanhand behövs.

Som fiskare i skärgården utför Ulf även viss service för de boende på uppdrag av kommunen. Han skjutsar de äldre boende som inte längre kör egen båt ut till ön, kör iland öns sopor, hämtar posten vid hamnen på Kråkelund samt servar den kommunala belysning som finns på bebodda öar i skärgården. Serviceuppgifterna bidrar till försörjningen för en kustfiskare. Ulf ser det också som nödvändigt att utföra den här servicen för att livet på Marsö ska kunna fortgå för de boende.

”Någon måste ju göra det. Annars blir det lite trist.” (Ulf)

Det fria yrket

Skärgårdsfiskare är ett yrke som ofta har gått i arv i många generationer. Ulf och Alvar kan enkelt räkna upp minst fem generationer fiskare innan dem. Tommy berättar att han började inom fisket på grund av att det innebar att han fick jobba med sin hobby. Alla tre fiskare jag intervjuat talar om ett starkt fiskeintresse, att det fanns mycket fisk och att de gillade friheten i yrket när de började. En fiskare styrde sin egen tid. Eftersom det fanns gott om fisk kunde man också tjäna pengar. Fiskaren är inte fri på det sättet att han kan göra exakt vad han vill på dagarna, fisket kräver hårt slit som man är bunden till. Den viktigaste friheten är att inte behöva anpassa sig efter någon annan (jmf Hansen 1998:77).

”Om man ser tillbaka på det så är det ju en våldsam förändring det har blivit i samhället. Vad folk tjänar pengarna mycket lättare nu än vad det går att göra på ett sånt här ställe. En får jobba mycket på ett sånt här ställe för att klara det. På -50 och -60-talet då jämförde vi oss med industriarbetare, och kanske tjänade vi lite mer än dom. Tittar vi idag... det går ju inte att jämföra längre. Det har gått mycket sämre /för fiskare/. Vad det sen är som gör det kan man ju undra.”
(Alvar)

Friheten finns inte längre kvar i yrket enligt informanterna. Det upplevs som tråkigt att anledningen till att man började med fisket har gått förlorad eftersom friheten är en viktig del av yrkets identitet. När myndigheten vill begränsa fisk-

et upplever fiskarna att värdet av deras livsstil ifrågasätts, myndigheterna står alltså för ett hot mot deras frihet. Eftersom fiske har setts som ett av de friaste yrkena som finns blir det väldigt påtagligt när yrkesfiskarna berättar om förändringen från frihet till kontroll.

”Men idag så är det ju så inihelvete med regler runtomkring det här med fisket som myndigheterna har satt till hela jävla tiden. Man är ju bevakad i stort sett dygnet runt.” (Tommy)

De tre informanterna upplever att det under de senaste ca 15 åren har hänt mycket i fisket som gjort att yrket förändrats snabbt under en relativt kort period. Myndigheterna har infört regleringar eftersom experter anser att exempelvis ålen och laxen håller på att försvinna i Östersjön. Dessa fiskar har starkt bidragit till lönsamheten i kustfisket, men fisket har begränsats utan att yrkesfiskarna får någon ersättning för minskad inkomst. Det har i sin tur medfört att fiskarna känner sig missnöjda, övervakade och kontrollerade.

”Det här med ålbegränsningar, det här med att man bara får fiska vissa dagar. Vägningregler som kommer att träda i kraft. Dom här fartygstillstånden och det här som ska skaffas. Det blir ju så komplicerat allting. Så det är ju inte bra. Det är ju ingen frihet. /.../ Det är ju bara för att de ska ha koll på varenda jäkla fiskare.” (Ulf)

”Det verkar som om sälen och skarven, dom är ju mycket viktigare än vad vi fiskare är i skärgården. De som vill fortsätta och tjäna pengar och betala skatt i vanlig ordning, dom får inte fortsätta. Både säl och skarv och Havs- och vatten gör det så jäkligt för oss. Många lägger av.” (Alvar)

Fiskarna upplever att myndigheterna inte står på deras sida, utan att myndigheten motarbetar fiskare. Tommy anser att utfiskningen delvis beror på myndigheters dåliga hantering av kvoter.

”Om vi går tillbaka till början på 80-talet, då fanns det 16 stycken små fiskebåtar, bara inne i hamnen här /Oskarshamn/. En efter en slutade ju, och det är för att det varit så dåligt med fisk. Tillgången har varit för dålig. Och det är ju också myndigheternas fel, på grund av att de inte har skött det här med kvoter.

Likadant dom här som sitter och beräknar biomassan och det där. Det är det lite folk på SLU som sysslar med idag ju.” (Tommy)

En regel som införts de senaste åren handlar om märkning av redskapen. Bojen som är fäst i ryssjan ska märkas med namn och telefonnummer. Alvar berättar i intervjun att han oroar sig för att bojen kan slita sig, eller att texten försvinner från bojen när den ligger i vattnet. Då kan han bli anklagad för tjuvfiske.

Fisket regleras idag av myndigheter som tar hjälp av rådgivande experter, exempelvis biologer och jurister. Det kan definieras som ett expertsystem, vilket bygger på tillit från alla inblandade (Giddens 1996:34). Fiskarna ifrågasätter idag expertsystemet vilket innebär att tillit saknas. Tillit till expertsystem uttrycks dagligen och rutinmässigt från alla medborgare (Giddens 1996:89). Det är omöjligt att själv vara tillräckligt kunnig för att avgöra om flygplanet man åker i är säkert eller om maten man köper innehåller några smittor. Tilliten till systemet innebär ett accepterande av omständigheterna och är oundvikligt i det moderna samhället. Tilliten till expertsystem behövs inom områden där medborgare är okunniga (Giddens s 1996:89). Fiskare anser sig inte vara okunniga eftersom de har egen erfarenhet av det som fiske-expert talar om. Den vanliga medborgaren vet inte hur yrkesfiske går till, vad som är en normal fångst eller om en art är utrotningshotad. Det vet inte heller politiker. Få hade känt till att vissa arter var på väg att försvinna om inte experterna hade varnat, vilket gör att alla medborgare är beroende av experter (Beck 1998:39). I fallet ålen är experterna och yrkesfiskarna delvis oense om hur situationen ser ut.

Ålfiskestoppet

I Sverige infördes ett ålfiskestopp under 2007, bara de som tidigare fiskat en viss mängd ål kan idag fortsätta att fiska ål (Havs- och vattenmyndigheten, Ål – fiske och fångster). Ägare av fiskevatten får inte börja fiska ål om man inte försörjt sig på ålfiske där tidigare. Hade man rapporterat en låg kvot och alltså inte levde på sitt ålfiske fick man inte fortsätta. Inga nya ålfiskare släpps därmed in i yrket. Det finns inga kvoter på annan fisk i det traditionella skärgårdsfisket, så ålfiskestoppet är första gången det finns en kvot att förhålla sig till.

Ålfiskestoppet är en del av den gemensamma fiskeripolitiken inom EU, dock var Sverige tidigt ute och föregick EU med sitt stopp (Fiskeriverket 2010:68).

Innan stoppet infördes fiskades ål från april till november men sedan 2007 väljer fiskarna en 90-dygnperiod då redskapen används för ålfiske. De 90 dygnen måste infalla mellan 1 maj till 14 september. Tekniska lösningar finns för att redskapen fortfarande ska kunna användas för att fånga andra sorters fisk även när ålen inte är tillåten. Det har inneburit att alla ålhomnor måste omkonstrueras av fiskarna själva för att fortfarande få användas under ålfiskestoppet.

Ål är den art som kustfisket främst riktas mot i Misterhults skärgård. Övriga arter som fiskas är abborre, flundra, gädda, sik, lake, strömming och piggvar men ålen är den fisk som ger störst lönsamhet, varför den är viktigast för fiskarna. Om ålfiskestoppet fortsätter och en kustfiskare som Ulf inte får fortsatt tillåtelse att fiska ålen under år 2014, kommer det inte längre gå att leva på fisket, eftersom övriga fiskarter inte kan fiskas i tillräcklig utsträckning för att ge full försörjning. Därför är Ulf mycket oroad över ålfiskestoppet.

I ”Så länge skutan kan gå” (Selling och Holmer 2008:7) konstateras att ekologi och kulturarv krockar i frågan om ålen i och med att ålen symboliserar skärgårdsfisket. Det är ålen som gör att yrkesfiskarna kan försörja sig. Ålen står för 95 % av värdet av fisken på ostkusten (Fiskeriverket 2010:67). När ålfisket hotas blir det en symbol för ett hot mot hela den småskaliga fiskenäringens traditioner och lönsamhet. Ålen är även en lokal delikatess.

Att förbjuda ålfisket är för myndigheter ett steg på vägen mot att minska risken för utfiskning. I och med detta erkänns risken för utfiskning av ålen av myndigheter (Beck 1998:87). Om myndigheter inte skulle ha förbjudit ålfisket hade det inneburit att risken för utfiskning hade förhöjts, eftersom åtgärder skjutits på framtiden. Myndigheterna har fått kritik från svenska miljöorganisationer för att ha väntat för länge med att reglera ålfisket, och att stoppet inte får effekt förrän allt ålfiske förbjuds (Naturskyddsföreningen, Så vill vi rädda den akut hotade ålen). Myndigheter kräver vetenskaplighet i ett påstående innan risken erkänns och åtgärder vidtas. Därför kan det ta lång tid för en myndighet att erkänna en risk.

Teknikutveckling under efterkrigstiden

Vid andra världskrigets högkonjunktur köptes många trålare till västkustfisket (Löfgren 1977:92f). I och med att kriget försvårade fisket innebar åren efter

kriget några goda fångstår. Industriellt fiske ökade kraftigt under 1950-talet, det var effektivt men ledde delvis till hårt fiske och överproduktion inom näringen (Löfgren 1977:106). Mycket fisk användes som foderfisk inom livsmedelsindustrin. För att det skulle bli lönsamt att avsätta fisken inom industrin fångades stora kvantiteter, vilket ledde till ett fortsatt hårt fiske. Utan tekniska innovationer såsom större motorstyrka, ekolod, flyttrål och radiotelefon hade fisket inte kunnat bli så intensivt. Under 1960-talet kom också fiskegarn av nylon. Tidigare hade bomullsgarn impregnerats för bättre hållbarhet.

Fisket centraliserades samtidigt till större hamnar i städer eftersom det var enklare att sälja fisken där. I de traditionella fiskesamhällena fanns främst småskaligt och kustnära fiske kvar (Nationalencyklopedin, Det europeiska saltvattenfiskets historia). Under andra världskriget var ca 16 000 personer sysselsatta inom fisket i Sverige, sedan dess har antalet fiskare minskat konstant. Däremot ökade fångsterna från 1945 och framåt (Nationalencyklopedin, Saltvattenfiskets utveckling i Sverige).

Självhushållning i form av fiske i kombination med lantbruk bedrevs in på 1960-talet av många fiskare (Löfgren 1977:109). En del fiskare har också jobbat med annat vid sidan av fisket. Med teknikens hjälp blev havsfisket mindre säsongsbetonat. De tekniska hjälpmedlen innebar också att kvinnornas roll, som medhjälpare vid rensning, att agna redskap och vid försäljning av fisk, försvann (Löfgren 1977:149).

Modernisering och ökad välfärd i samhället har lett till att den fisk som var många huvudföda, sillen eller strömmingen, fick en stämpel som mat för fattiga (Jansson 1993:18). Kött värderas idag högre än fisk och köttkonsumtionen ökar. Under 1980-talet minskade efterfrågan på sill, och den användes främst som fiskmjöl vilket utgör foder för andra fiskar, exempelvis odlad lax och tonfisk som vi anser vara bättre mat (Westerberg & Ask 2011:19).

Dagens risksamhälle är nära kopplat till modernisering (Beck 1998:33). Teknikutvecklingen har varit avgörande för det storskaliga fisket eftersom tekniken har inneburit effektiva trålare, men större fångster medför även risk för utfiskning. Tekniken blir då både en lösning vid risker, men kan också framkalla nya risker (Beck 1998:72).

Småskalighetens utmaningar

Fiske är ett tungt arbete med mycket slit. När Ulf och jag i intervjun talar om teknikutvecklingen säger Ulf att tekniken knappt har förändrats under hans yrkesliv i kustfisket. Här visar sig småskalighetens utmaningar. Det som ändå har utvecklats inom småskaligt fiske är att båtarna går snabbare och är bättre lämpade för förvaring av fisk till sjöss samt att material i fiskeredskapen har blivit hållbarare.

Sveriges fiskares riksförbund, SFR, driver främst trålfiskarnas frågor vilket gör det svårare att göra sig hörd som småskalig, anser fiskarna. Tommy är därför medlem i en liten fiskeförening, Sveriges yrkesfiskares ekonomiska förening, SYEF, istället.

”Det /SYEF/ bildades på grund av att riksförbundet /SFR/, dom lyssnar inte på dom småskaliga, utan det var trålarfisket som skulle premieras. Och det har varit så hela tiden. Så det finns en motsättning mellan förbunden också.”

(Tommy)

”Dom tror att allt fiske sker med en stor trålare. Det svenska fisket har alltid varit så att det är västkustfiskarna som bestämmer allt, trålfiskarna på västkusten, de är ju flest. Alla fiskare dras sen över den kammen. ”Så ska vi göra”. Så får vi de bestämmelserna här på ostkusten med.” (Ulf)

Ulf håller med om att det är svårt att ena fiskarkåren, trålare står mot de småskaliga. Den största delen av fångsten i det svenska fisket, 75 %, kommer från det storskaliga trålfisket (Nationalencyklopedin, svensk fiskeindustri – sysselsättning). Trålfisket är vanligast på västkusten där även 75 % av de sysselsatta inom fisket finns. De svenska kustnära fiskarna står alltså endast för en liten del av totalfångsten och av arbetskraften, vilket gör det naturligt att politiken har utformats efter storskaliga fiskare. En kustfiskare är ofta enmansföretagare och tar alla risker själv, har mindre effektiva redskap och en lägre lönsamhet. Trålare tar upp mest fångst, men kustfiskare använder mer hållbara och traditionella metoder och är platsbundna. Trålfisket bedrivs över stora områden medan kustfiskaren fiskar på samma ställe år efter år. Att fiska på samma plats som förfäderna innebär att kustfiskarna känner att de har ett ansvar för platsen.

Regleringarna som införs passar bättre för trålfiskarnas arbetssätt. Ett exempel är de nya vägningsreglerna (Havs- och vattenmyndigheten, Vägningskrav från 2013). Det är stor skillnad på trålfiskares och kustfiskares yrken. I kustfisket är fiskaren idag ensam på sin ö (Selling och Holmer 2008:78) och får en förhållandevis liten fångst. Stora båtar är enkla att kontrollera, delvis eftersom hemmahamnarna för trålarna ofta finns i större städer medan kustfiskarna oftast utgår från landsbygden. Samma sak gäller vid försäljning av fisk via uppköpare, är du ensam vill ingen komma med sin kylbil för din lilla fångst. När man var flera fiskare på ön eller på grannöar var det enklare att sälja fisken. Att köpa en trålar är en stor investering som innebär höga räntor att betala av viket innebär en stor press på en trålfiskare att få stor fångst.

Inom kustnära fiske används små båtar, och ofta fler än en båt eftersom olika moment ingår i fisket. I Ulfs fall används fyra olika båtar beroende på situation. Fartygstillstånd innebär tillstånd från Havs- och vattenmyndigheten att använda båten till yrkesfiske. Från den 1 september 2013 gäller att alla båtar som används vid yrkesfiske ska ha fartygstillstånd, oavsett storlek. En trålfiskare behöver bara ett för sin stora båt men för en kustfiskare blir situationen krångligare (Havs- och vattenmyndigheten, Fartygstillstånd).

De aktiva redskapen som används i trålfisket drabbas sällan av sälskador. Däremot är sälskador ett ökande problem i kustfisket där passiva redskap används. Passiva redskap är sådana som ligger i över natten, exempelvis garn eller en ålhomma. Tommy nämner den ökande förekomsten av säl som en anledning till att han flyttade sitt fiske till Blekinge.

Att laga sälskador på redskapen är något som tar alltmer tid i en skärgårdsfiskares dagliga sysslor. Ulf har alltid med sig verktyg i båten för att kunna laga trasiga redskap direkt. Det vanligaste är att sälen rivit hål på en ryssja och tömt den på fisk. Av den anledningen är det viktigt att tömma sina redskap ofta för att se till dem. Det finns ”sälsäkra” typer av nät som kallas dynema att använda till exempelvis hommorna, men de fungerar inte fullt ut. När fiskaren kommer till sin homma på morgonen kan man göra upptäckten att sälen har tuggat igenom dynemagarnet och att fisken inuti är skadad eller död. Sälen kan tugga ihjäl fiskarens fångst utan att nätet skadas vilket visar att ny teknik inte alltid är lösningen.

Idag upplever fiskarna att sälar värderas högre än de själva. Byråkratin är till för att kontrollera fiskare, eftersom yrkesfisket ses som en risk för både miljön och djuren i vattnet.

”Sälarna ska få leva ifred i Östersjön och då ska alla anpassa sitt fiske. /.../ Om man gnäller på sälarna säger de /myndigheten/ ”Det är du som ska anpassa dig så att du inte stör sälarna. Det är ditt problem”. (Ulf)

Fiskarens förhållningssätt till miljön

”... det har ju förändrats, samhället, men som vi ser nu, felet som myndigheter gör är att lägga sig i det här. Att yrkesfiskarna ska ha en massa bestämmelser över sig hela tiden. /.../ Det kan ju vara så att vattnet och havet har blivit väldigt ansträngt av föroreningar. Det kan ju vara den orsaken som gör att det försämras. Men ofta får vi skulden.” (Alvar)

Alla tre fiskare nämner Östersjöns miljöproblem. De tror inte att kustfisket bär skulden till försämringen. Kanske är det bilism och industrialisering som orsakar problemen. Ulf påtalar att eftersom sälar lever gott i Östersjön idag borde det indikera en god miljö. Alvar, som är äldst, upplever att minskningen av glasål är oroväckande och det är inget han känner igen från tidigare år.

Tommy menar att det är oviktigt hur det svenska fisket regleras om inte annat fiske runt Östersjön regleras lika mycket. Det här kan kopplas till begreppet allmänningens tragedi (Hardin 1968 i Rothstein 2003:22). Fiskare kan inte använda naturresursen fisk maximalt, det förlorar alla yrkesfiskare på. I längden förlorar även fiskaren själv på det, eftersom fisken tar slut för honom. För att inte använda resurser till max måste man ha tillit till andra fiskare (Rothstein 2003:21ff). Ofta saknas tilliten till andra, eftersom det handlar om fiskare på andra sidan havet som man aldrig har träffat. Därför begränsar svenska staten fisket. Sverige har små möjligheter att påverka hur de andra länderna reglerar sitt ålfiske. Att Sverige väljer att gå först inom området innebär att Sverige har förtroende för regelsystemet och därmed underförstått också för de andra länderna.

Del 3 – Hot från omvärlden

”Nu är det nya grejer på gång med vägning av fångsten. Det vet jag inte ens hur det ska funka. Det måste vara krönta vågar som man köper och använder när man tar iland fisken. /.../ Har inte satt mig in i det än. Om jag får göra det själv här nere, eller om det ska vara kontrollanter som är med och väger fisken. Hur fan det ska fungera. Eller om all fisk ska landas nere i Oskarshamn eller i Västervik. Ska man åka med sin lilla båt då? Nu vet jag inte hur de har räknat ut det. Det är också EU-bestämmelser.” (Ulf)

Att andra än fiskaren själv bestämmer hur och när fisket ska bedrivas är ovant. Det är traditioner, väder och vind som har styrt arbetet, man har helt enkelt lärt sig av sin pappa och andra fiskare. Myndigheten har gått från att stötta fiskerinäringen till att vilja begränsa den, under en relativt kort tidsperiod. Politikens utveckling visar att miljöhänsyn är något som blivit allt viktigare inom fisket och som har fått mer utrymme de senaste åren. På grund av miljöhänsynen har beslut fattats kring nya regler och förbud inom fisket.

Fiskarna anser, och upplever, att havets miljö har förändrats. Fångsterna har ändrats, och en del fiskarter har minskat. Det finns dock ett visst motstånd från fiskarna mot att erkänna miljöförändringar, vilket ju innebär att fiskarna skulle hålla med myndigheterna, och det vill man ogärna på grund av den låga tilliten fiskarna känner för myndigheter. Fiskeripolitikens förändring till att kontrollera yrkesfiskarna kan sägas ha lett till en förtroendekris mellan fiskare och myndighet. Fiskare litar inte på att myndighetens beslut är korrekta.

”Men vad jag vet så är de ju inte själva helt säkra på vad som kommer hända med ålen utan de tar det säkra före det osäkra.” (Ulf, om ålfiskestoppet)

Politikerna stiftar lagarna, men de har sakkunniga som ger råd då politiker inte själva är experter. Därmed blir experternas roll i politiska beslut tydlig eftersom experter har makt att bestämma över politiska åtgärder. Politikernas uppdrag är att förverkliga det som experterna säger är bäst för samhället (Beck 1998:313). I längden har expertsamhället lett till minskat handlingsutrymme för politiken. Politikerna är ansvariga för samhällets risker samtidigt som de har liten möj-

lighet att kontrollera riskerna (Beck 1998:368). Att politiker hanterat risker på bästa sätt är viktigt för deras förtroende från medborgarna.

Utfiskningen som experter varnar för berör alla länder, risken är global eftersom Östersjön omges av många länder som delar ansvaret för förvaltningen av fisken (Beck 1998:32). Därför är det svårt för Sverige att ensamt begränsa fisket på vissa arter, samarbete måste till med andra länder för en långsiktig förändring. Rothstein (2003:31) menar att det kan upplevas som meningslöst att vara den enda skötsamma yrkesfiskaren vid en kust. Om en reglering ska få effekt måste alla parter vara överens, vilket kan kallas för en social fälla (Rothstein 2003:31). Myndigheter och fiskare litar inte på varandra idag. Tecknen på det är övervakning från myndighetens sida och misstro från fiskarna mot myndigheter. Bristen på tillit leder till en sämre situation. Myndigheten utgår i sin kommunikation och i regleringarna från att alla fiskare är tjuvfiskare. Yrkesfiskarna möts med övervakning och skepsis. Fiskare kritiserar myndigheter eftersom de inte litar på att myndigheterna arbetar för fiskarnas bästa. En god situation bygger på att båda litar på den andra parten, annars hamnar man i den sociala fällan (Rothstein 2003:21f). Fällan är mycket svår att ta sig ur (Rothstein 2003:30). Att bygga upp ett förtroende som försvunnit är svårt eftersom det handlar om känslor som sällan är rationella. Det låga förtroendet kan också relateras till att myndighetens ändrade roll har skett under en kort tidsperiod. Det tar tid för fiskarna att bli bekväma med myndighetens förändring.

”Det kommer direktiv ifrån EU. Det är väl mycket EU. Sen sitter det många oförstående människor i Sverige oppe i Havs- och vatten. En kan bli trött på dom. När jag fick papperna tillbaks från Havs- och vatten så visste dom inte vart den här ön låg, Södra Marsö. Jag fick skriva till dom två gånger och tala om för dom att det är inom Oskarshamns kommun och det hade jag gjort tidigare. Ändå så visste dom inte var Marsö låg. Så en kan undra hur mycket dom känner till om det här med skärgård. Förmodligen inte ett dugg tycker jag.” (Alvar)

Då myndigheten och fiskerinäringen tidigare hade samma intressen märks myndighetens förändring av hos yrkesfiskarna. Det här kan sägas vara en förändring från åtaganden med ansikte, som bygger på tillit, till ansiktslösa åtaganden där experter och frånvarande andra tar beslut (Giddens 1996:81).

Expertsamhället är en del av systemet (Månsson 2007:334). En expert har till uppgift att presentera de risker som finns i samhället för exempelvis myndigheter. Politiker och tjänstemän arbetar sedan för att förverkliga experternas råd. Experterna legitimerar sig själva genom riskerna, de är beroende av riskerna för att behålla sina positioner som experter. De risker som experter ser idag är ett hot mot en yrkesfiskares livsvärld då fiskarens egen uppfattning kring fisket blir mindre viktig, eftersom tilltron till experter är hög. På det här sättet kan man säga att systemet koloniserar livsvärlden (Habermas 1984). Regelverket fiskarna ska följa är ett tvingande förnuft som uppträder i fiskarnas vardagsliv.

Hos myndigheter finns en tvist om livsvärldens eller systemets logik ska gälla. Systemet och livsvärlden är två olika förnuft. Myndigheter arbetar med ett instrumentellt förnuft där man utgår från att det finns en orsak till varför saker sker, alltså ett kausalt samband mellan orsak och mål där regler används för att uppnå mål. I livsvärlden finns istället ett kommunikativt förnuft då människor vill förstå och tolka omgivningen och dess innebörd. Det tydliga orsaks-sambandet finns inte i livsvärlden. Utifrån det här resonemanget kan vi förstå att experters och myndigheters uppfattningar om fiske skiljer sig från fiskarnas.

Del 4 - Framtida fiske?

På en generation har yrkesfisket försvunnit från 25 öar i norra Småland (Selling och Holmer 2008:80). Den här utvecklingen har de fiskare som är kvar följt och de upplever att de själva står på tur. Att känna att ens yrke är på väg att försvinna innebär en stor otrygghet. Nästa generation kommer inte att kunna fiska ål då ålfisketillstånden idag är personliga. Ulf och Alvar vet inte ens om ålfisketillståndet kommer att gälla under 2014, då dagens situation pekar mot ett totalförbud. Det gör det svårt att planera inför framtiden vilket gör fiskarna oroliga. Här blir begreppet ontologisk trygghet aktuellt. Ontologisk trygghet innebär känslan av trygghet kring kontinuitet i livet (Giddens 1996:91). En människa förväntar sig att omgivningen är konstant, gör man inte det är det omöjligt att planera sitt liv. När experterna talar om för myndigheter att fisket måste begränsas hotar experter fiskarens ontologiska trygghet. Fiskarens vardag ser inte ut på samma sätt längre efter myndighetens regleringar, det finns mindre trygghet i vardagen. Regleringar skapar en ny verklighet för fiskarna som de måste förhålla sig till och ändra arbetet efter. Inom det nya ramverket måste fiskarna hitta en ny trygghet inom fiskeripolitiken.

Trots fiskets utveckling kommer de fiskare jag talat med att fortsätta trots pensionen, om myndigheterna och miljösituationen tillåter. En av fiskarna är redan pensionär och fiskar ändå. Att fiskarna ändå vill fortsätta beror på en stark yrkesidentitet, att yrket gått i arv och att fiskare ofta har en låg pension (Selling & Holmer 2008:116). En hopplöshet märks ändå när man pratar om framtiden. Alvar och Tommy är mycket skeptiska till ett framtida småskaligt fiske, medan Ulf som är yngre och har 15 år till pension inte vill vara för pessimistisk. Ulf anser att hade det inte varit för sälen hade fisket kunnat vara ett mycket enklare och mer bekymmersfritt jobb. På frågan om kustfisket klarar att stoppas nu och återupptas senare svarar Ulf:

”Det är ju ingen som kommer ta upp det fisket då, men man vet ju aldrig. Kunskapen finns väl dokumenterad. Men sen om nån kan driva det praktiskt vet jag inte.” (Ulf)

Om kustfisket försvinner kan det vara för alltid. Det är en stor kompetens som då kan försvinna, som till exempel fiskemetoder och fångstplatser som fiskaren

lärt sig av tidigare generationer. Visst finns mycket dokumenterat men kompetens måste hållas aktuell eftersom de bästa fångstplatserna varierar. Fiske är något man lär sig genom att göra det (jmf Frykman 1990:50). Att lära sig genom erfarenhet är nödvändigt för en fiskare och att dokumentera alla aspekterna av yrket är så gott som omöjligt. Om yrket försvinner är det ändå oklart om någon har tillräcklig kunskap att återuppta fisket vid senare tillfälle, om det blir aktuellt. Att aktivt delta i fisket är det enda sättet att lära sig.

Slutord

I min uppsats har jag diskuterat svårigheten i att vara kustfiskare idag. Genom redogörelsen av politikens och näringens utveckling har jag försökt att skapa en förståelse för vilka orsaker som ligger bakom det sjunkande antalet kustfiskare. Jag har bland annat presenterat hur politiken är anpassad till trålfiskare. Den otrygghet fiskare känner inför sin bransch har varit central i min text. Myndighetens roll har förändrats över tid, vilket hänger samman med att fiskares syn på myndigheten blivit mer negativ. Politikens och experters roll för fiskets utveckling har påvisats eftersom jag har analyserat materialet utifrån begreppet expertsamhälle. Att vi ser risker i samhället gör att experter anlitas för att tolka världen åt oss när vi själva saknar kompetens.

Att politiken får stor inverkan på en småskalig fiskares liv är tydligt, politiken och expertsamhället kan till och med vara avgörande för om en ålfiskare har sitt yrke kvar år 2014, vilket har synliggjort experternas maktfaktor. Fiskare måste idag förhålla sig till miljödiskussionerna, expertsamhället och kulturarvet när de utövar sitt yrke. Yrket som började fritt har idag blivit hårt reglerat och med det har förutsättningarna inom yrket ändrats snabbt. Att fiskare idag inte känner tillit till myndigheter kan innebära att relationen mellan myndigheter och fiskare kommer fortsätta att försämrats. Samarbete och gemensamma mål kring förvaltningen av den naturresurs fisket är försvåras. Jag upplever ett stort avstånd mellan myndigheter och fiskare, de lever idag i olika verkligheter.

Fiskare måste hitta nya försörjningsmöjligheter för att kunna bo kvar och hålla skärgården levande. Det som nu återstår att se är om Sverige i framtiden kommer ha några småskaliga fiskare, och en levande skärgård, kvar.

Källor och litteratur

Litteratur

- Beck, Ulrich. (1998). *Risksamhället – på väg mot en annan modernitet*. Göteborg: Bokförlaget Daidalos AB.
- Dekker, Willem, Håkan Wickström & Jan Andersson. (2011). *Ålbeståndets status i Sverige 2011. Aqua reports 2011:1*. Drottningholm: Sveriges lantbruksuniversitet.
- Ehn, Billy och Barbro Klein. (1994). *Från erfarenhet till text: Om kulturvetenskaplig reflexivitet*. Stockholm: Carlssons.
- Ehn Billy & Orvar Löfgren. (2001). *Kulturanalyser*. Malmö: Gleerups Utbildning AB.
- Giddens, Anthony. (1984). *The Constitution of Society. Outline of the Theory of Structuration*. Cambridge: Polity Press.
- Giddens, Anthony. (1996). *Modernitetens följder*. Lund: Studentlitteratur.
- Frykman, Jonas. (1990). "What People Do But Seldom Say". *Ethnologia Scandinavia*.
- Habermas, Jürgen. (1984). *The Theory of Communicative Action*. Cambridge: Polity Press.
- Hansen, Kjell. (1998). *Välfärdens motsträviga utkant*. Lund: Historiska media.
- Hardin, Garrett (1968) i Rothstein, Bo. (2003). *Sociala fällor och tillitens problem*. Stockholm: SNS Förlag.
- Jansson, Sören. (1993). "Maten och det sociala samspelet - Etnologiska perspektiv på matvanor". Eskilstuna: Utbildningsradion.
- Källgård, Anders. (2005). *Sveriges öar*. Stockholm: Carlssons.
- Löfgren, Orvar. 1977. *Fångstmän i industrisamhället*. Lund: Liber läromedel.
- Månsson, Per (red). (2007). *Moderna Samhällsteorier - traditioner, riktningar, teoretiker*. Stockholm: Nordsteds Förlagsgrupp AB.
- Rothstein, Bo. (2003). *Sociala fällor och tillitens problem*. Stockholm: SNS Förlag.
- Selling, Jan & Gösta Holmer. (2008). *Så länge skutan kan gå – möten med skärgårdens sista fiskare*. Hjorted: Ostkust förlag.
- SOU 2010:9. "Den framtida organisationen för vissa fiskefrågor"
- SOU 2010:42. "Med fiskevård i fokus".
- Westerberg, Håkan och Lars Ask. (2011). *Staten och fisket – nedslag i fiskeriförvaltningens historia*. Göteborg: Intellecta Infolog.

Elektroniska källor

Kalmar läns museum. *Skärgårdsprojektet*. 2013-04-12.

<http://www.kalmarlansmuseum.se/museet/organisation/byggnadsvard/enlevande-skargard/>

Hav- och vattenmyndigheten. *Fiskerilagstiftningen*. 2013-04-05.

<https://www.havochvatten.se/miljopolitik-och-lagar/lagstiftning/svensk-lagstiftning/fiskerilagstiftningen.html>

Hav- och vattenmyndigheten. *Om oss*. 2013-04-15.

<https://www.havochvatten.se/om-oss.html>

Hav- och vattenmyndigheten. *Ål – fiske och fångster*. 2013-05-01.

<https://www.havochvatten.se/Kunskap-om-vara-vatten/liv-i-hav-sjoar-och-vattendrag/Arter/Arter/al/al---fiske-och-fangster.html>

Naturskyddsföreningens hemsida. ”Så vill vi rädda den akut hotade ålen”.

2013-05-14.

<http://www.naturskyddsforeningen.se/nyheter/sa-vill-vi-radda-den-akut-hotade-alen>

Statistiska centralbyrån. *Statistisk årsbok 2013 - jordbruk, skogsbruk och fiske*.

2013-02-28.

http://www.scb.se/statistik/_publikationer/OV0904_2013A01_BR_06_A01BR1301.pdf

Nationalencyklopedin. *Det europeiska saltvattensfiskets historia*. 2013-04-11.

<http://www.ne.se/fiske/det-europeiska-saltvattensfiskets-historia/1800-och-1900-talen>

Nationalencyklopedin. *Saltvattensfiskets utveckling i Sverige*. 2013-04-11.

<http://www.ne.se/fiske/saltvattensfiskets-utveckling-i-sverige/efter-1914>

Nationalencyklopedin. *Svensk fiskeindustri – sysselsättning*. 2013-04-11.

<http://www.ne.se/fiske/svensk-fiskeindustri/sysselsattning>

Havs- och vattenmyndigheten. *Vägningskrav från 2013*. 2013-05-20.
<https://www.havochvatten.se/tillstandsprovning-och-tillsyn/tillsyn/yrkesfiske/vagningskrav-fran-2013.html>

Havs- och vattenmyndigheten. *Fartygstillstånd*. 2013-05-19.
<https://www.havochvatten.se/tillstandsprovning-och-tillsyn/tillstandsprovning/fartygstillstand.html>

Fiskeriverket, 2010. *Småskaligt kustfiske - Regeringsuppdrag att beskriva det småskaliga kustnära fisket i Sverige samt föreslå hur detta fiske kan förstärkas*. 2013-04-20.

<https://www.havochvatten.se/om-oss/publikationer/fiskeriverkets-publikationer/ovriga-publikationer-fran-fiskeriverket/ovriga-publikationer-fran-fiskeriverket/2-8-2012-smaskaligt-kustfiske.html>

Muntliga källor

Intervju med Tommy Petersson, Oskarshamn. 2013-04-23.

Intervju med Alvar Karlsson, Marsö. 2013-04-23.

Intervju med Ulf Ohlsson, Marsö. 2013-04-24.